

НОВЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ МИСЛЕННЯ У ПЛОЩИНІ СУЧАСНОЇ РЕФЛЕКСІЇ АДОГМАТИЗМУ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНІЙ ФІЛОСОФІЇ Л. ШЕСТОВА

АНОТАЦІЯ

У статті автор продовжує дослідження важливих аспектів концепції європейського адогматизму, яка була ним вперше запропонована і в загальних рисах розроблена в багаточисельних публікаціях. Головний представник теорії адогматизму Лев Шестов залишив нам велику спадщину і багато прозрень про сучасний стан європейської спільноти, проявляючи глибоку інтуїцію, як показник творчого мислення. Дослідження проблем становлення нового європейського мислення у площині сучасної рефлексії адогматизму екзистенціальної філософії Лева Шестова відкриває нові грані компаративності його аналізу майбутнього Європи і створює площину співставлення сучасного стану європейської спільноти з позиції потреби переглянути роль розуму. Постмодернізм це завдання спробував розв'язати кардинально і в особі Дельоза, Гваттарі і особливо Вельше. Пропонується концепція трансверсального розуму, який, на думку автора статті і є на даному етапі розвитку світоглядної рефлексії найбільш прийнятною концепцією осмислення нових європейських реалій.

Ключові слова: адогматизм, сучасне європейське мислення, мультиментальність, інтуїція, трансверсальний розум, нове європейське мислення, парадигма.

АННОТАЦИЯ

В статье автор продолжает исследование важных аспектов концепции европейского адогматизма, которая была им впервые предложена и в общих чертах разработана во многочисленных публикациях. Главный представитель теории адогматизма Лев Шестов оставил нам большое наследие и много прозрений о современном состоянии европейского общества, проявляя глубокую интуицию, как показатель творческого мышления. Исследование проблем становления нового европейского мышления в пространстве современной рефлексии адогматизма экзистенциальной философии Лева Шестова открывает новые грани компаративности его анализа будущего Европы и создает пространство сопоставления современного состояния европейского сообщества с позиции потребности пересмотреть роль разума. Постмодернизм эту задачу попытался разрешить кардинально и в лице Дельоза, и, особенно Вельша. Предлагается концепция трансверсального разума, которая, по мысли автора статьи, и есть на данном этапе развития мировоззренческой рефлексии наиболее приемлемой концепцией осмысления новых европейских реалий.

Ключевые слова: адогматизм, современное европейское мышление, мультиментальность, интуиция, трансверсальный разум, новое европейское мышление, парадигма.

SUMMARY

In the article the author continues to study important aspects of the concept of European adogmatism, which he first proposed and developed in the numerous publications. Leo Shestov is the main representative of the theory of adogmatism, left a great legacy and a lot of insights about the current state of European society. He has shown deep intuition as an indicator of creative thinking. The investigation of the problems of creation of the new European thinking at the space of the modern reflexia of adogmatism in the existent philosophy of Leo Shestov opens new facets of comparative analysis of the future of Europe and creates a space for comparing the current state of the European community from the position of need to reconsider the role of reason. Representatives of postmodernism such as Gilles Deleuze and Wolfgang Iser tried to solve this problem cardinally. The concept of the transversal mind is proposed, which, according to the author of the article, is at the current stage of development of worldview reflection is the most acceptable concept of comprehension of the new European realities.

Keywords: adogmatism, modern European thinking, multiformity, intuition, transversal reason, new European thinking, paradigm

Зараз європейське мислення сприймається креативним, мультиментальним, інтерсуб'єктивним. Ці ознаки свого часу виявляв Шестов, філософськи загострюючи увагу на проблемі критичного ставлення до дійсності через власну інтуїцію. Для нього інтуїція була органічною складовою філософського мислення.

Для людини, яка прагне мислити філософськи, інтуїція стає ментальним виміром «третього роду пізнання», як про неї висловлювався Спіноза. Вона відкриває шлях творчого заглиблення «від адекватної ідеї яких-небудь атрибутів Бога до адекватного пізнання сутності речей» (Спіноза Б. Етика, 4.V. Теорема 25). Шестов такий шлях пройшов: від ідеї *sola fide*, яка предикативно і атрибутивно належить ідеї Бога, до свого власного розуміння буття - буття між необхідністю, яку він сприймав як головну частину пізнання і намагався подолати, і можливістю - можливістю неможливого, необмежених можливостей тощо, що потенційно містить у собі екзистенційне напруження падіння і зростання людини, душевного зламу і катарсису, пошуку сенсу життя і його втрати, останньої можливості перетнути межу існування, за якою небуття стає буттям смерті. Онтологічно це буття необхідного і можливого визначається поняттям «буття контингентне».

Підкреслимо, що для Шестова. категорійні співвідношення «можливості неможливого» і «необмежених можливостей» стали «контингентним виявом буття». Інтуїція неможлива без напруженої концентрації думки навколо хвилюючого питання, її спрямованості на сутність проблеми, без домінуючої інтенції. В коло такої мислєдїяльності Шестова потрапила європейська тематика, тобто його філософські роздуми про мотиви, уподобання, сподівання, життєві прагнення людей тогочасної Європи. Проте звертався філософ і до загальнолюдських цінностей, але ж знову таки в європейському контексті та в широкому порівняльному змісті російської дійсності.

Із усіх творчих наробок мислителя найбільший інтерес для нашого суспільства можуть мати ті, які при відповідному переусвідомленні їхнього значення для нинішніх реалій допоможуть українству посісти гідне місце серед європейської спільноти (не слід забувати про київський період життя Шестова, який мав досить сильний вплив на формування його творчої особистості).

Розглянемо один важливий аспект ставлення Шестова до європейської дійсності крізь призму адогматизації існуючих стереотипів відносно «досконалості» західного суспільства. Мова йде про те, що філософ метафізично назвав «європейським міщанством»: «Європейський учений дає вам, перш за все, закінчену теорію –ну а хто не знає, що значить закінченість, навіщо потрібна закінченість? Обірвати промову, не сказавши останнього, обнадійливого слова, не давши вичерпного синтезу, залишати природі закінчувати промову - це не піде ніхто з наших західноєвропейських сусідів. У них втішний кінець і дозволяє останнє слово припасені задовго до початку та першого слова. У них прикраси і риторика - *conditio sine qua non* (обов'язкова умова, - лат.) творчості, єдині ліки проти усіх зол. У філософії там панує теодицея, у науці - закономірність. Навіть Кант не вмів уникнути декламації, навіть у Канта останнім доказом є «моральна потреба...» [1, с.144].

Напруженою виглядає європейська ситуація у стосунках з мусульманським світом на тлі боротьби з міжнародним тероризмом. Поки що «діалог культур» не відбувся: занадто різними є демократичні цінності Заходу і релігійні переконання на Сході. У цих стосунках мораль у класичному її розумінні взагалі втрачає своє значення, бо «моральне обурення» мусульман «аморальністю» європейців вже меж не знає - «зіткнення цивілізацій» стало фатальним явищем, явищем суцільного абсурду: толерантність західного світу не витримала випробувань атаками терористів, все частіше можна чути про адекватну відповідь Сходу з боку Заходу. Війни і погрози стали реальністю, архетип помсти затьмарив розум.

І знову таки загальножиттєва інтуїція Шестова підказує нам, що в умовах, коли головним чинником виступає фатальність, простих рішень не буває. І ось вже маємо початок ХХІ століття. З'являється площинна модель глобалізованого світу (людина завдяки Інтернету може існувати і діяти у площинно-горизонтальних, неієрархічних вимірах -освіта, пошук місця роботи, саме виконання роботи, дозвілля і таке інше - практично все буття здійснюється в інформаційній площині (мережі)).

Дехто з користувачів Інтернету заявляє, що в його тенетах вже зустрічався з віртуальним «Богом» і навіть спілкувався з ним... А дехто

з фізиків-експериментаторів, які досліджують елементарні частки на надпотужних прискорювачах (колайдерах), зізнається в тому, що їм привиджалось зображення на приладах спостереження за процесами, яке дуже нагадувало обличчя божества... Що криється у такій інформації: патологічні симптоми перевтоми чи божевільні фантазії на ґрунті раціоналізації релігії, про яку згадував Шестов? А можливо це і є початок пошуків «нового Бога» у віртуальних світах (бо свій дійсний світ люди занепастили до стану «незначущості»? Нас може зацікавити інший аспект шестовської інтуїції: чи може вона стати витокком для застосування металогічної форми герменевтики філософських текстів мислителя з метою отримання з більш глибоких семантичних прошарків зовсім нових смислів, які відсутні на «поверхні» текстових фрагментів, а тому і не сприймаються при першому прочитанні?

Такий підхід до філософії Шестова містить у собі поради самого мислителя: «не нехтувати логікою», тобто, не завжди мати її «на другому плані», бо «відкидати логіку як засіб, як один із засобів або один із способів надбання пізнання було б необачно нерозважливим» [1, с.71].

Логіка і металогіка філософії Шестова - це перш за все неординарні схеми мислення, які забезпечували йому опозиційність до загальноприйнятої культури філософствування. Металогічні тези, що випливають з розгляду однієї з найголовніших екзистенцій «можливості неможливого», охоплюють своїм змістом майже всі адогматичні тексти, тому їх можна вважати не тільки теоретичним, а й емпірично-буттєвим (життєво-наглядним) узагальненням гострих проблем, які привертали увагу мислителя.

Існують певні логіко-інтуїтивні підстави для герменевтично-адогматичного тлумачення наведеного вище тексту, у якому Шестов змальовує картину майбутнього Європи. Ключовою фразою там є висловлення стосовно причини духовного занепаду західного суспільства: «Християнство після Лютера вироджується в мораль - перерізавши всі зв'язки, які пов'язували людину з Богом...»

Але ж це відбувається і зараз (у сучасній Європі), тому що потім (після виродження релігії в мораль) настане час, коли і християнська мораль вичерпає себе (бо ж зв'язки людини з

Богом перерізани), а тому подальша трансформація християнства у мораль стане неможливою. То у чому справа? А справа полягає в тому, що Бог унеможливив минуле (заперечив його, бо що ж то була за віра, яка вичерпала себе при тому, що Бог вічний і безмежний...?!) Але ж без минулого немає і майбутнього, - така ціна втрати віри.

Приблизно так маємо розуміти Шестова з точки зору адогматичної металогіки: це відбувається зараз тому, що потім воно може зовсім не відбутися. Тут ми вбачаємо своєрідну інверсію шестовської думки про унеможливлення вже бувшого, тобто мислення філософа здатне інвертувати уявний стан речей (власне, чого б не могло бути) і через інтуїцію узріти реальність (адже ж воно таки сталося). І це аж ніяк не суперечність і не парадокс, - це вміння мислити «від протилежного», надавати думці зворотного напрямку, це є зворотна інтенціональність, яка дозволяє сприймати світ у «віддзеркаленому зображенні» подій і явищ.

Далі Шестов продовжує: «Разом із раціоналізацією релігії і все життя набуло площинно-раціонального характеру...». Та інакше і не могло бути, бо «у ті часи люди змушені були завжди обманювати і лицемірити, прикидатися віруючими у науку і мораль».

Але ж якщо б цього не сталося зараз, то саме тому, що потім, в майбутньому, воно б обов'язково відбулося. Отже мова йде про фаталізм, який для Шестова не залишився непомітним: він обов'язково стає реальністю, коли розум божеволіє, мораль перетворюється «на помсту», а віра покірливо зникає у небутті. Фаталізм спіткав радянську імперію, Євросоюз відчуває фатальну загрозу з боку тероризму, адже ніхто не зможе відмінити або заперечити таку тезу металогіки: це існує тому, що воно обов'язково колись має зникнути... Тут не місце для діалектики причин і наслідків, тут діє адогматизм: якщо розум втрачає свої права, то його місце посідає антирозум і мислення набуває алогічності, непослідовності, збурює звички і визнає фаталізм.

Джерелом сучасного фаталізму падіння світу у «прірву глобалізації» є не ідеологія тероризму (яка лише підбурює до фаталізму дій), а вражаюча «сліпота» людства, через яку воно не хоче «узріти помилки своєї доби»: дві світові війни, «холодна війна», «антитерористична війна», «глобалізація» як витончена форма по-

стнеоколонізації світової економіки, «антиглобалізм» як засіб світової дезінформації в питанні «хто є хто?», божевільна ідея встановлення нового світового порядку «рах americana»... І, незважаючи на всі ці «цивілізаційні провалля», «людям того часу здавалось, що ніколи ще людство не вносило так багато в загальну скарбницю всесвітнього духовного багатства».

Постає питання - що ж саме такого неперевершеного зробило сучасне людство, щоб людина пишалася своєю духовністю, своїм розумом? Чому ж тоді Шестов змушений був тему трагедії перетворити на «філософію трагедії»?!

«Тепер, звісно, ми посміхаємось їхній наївності, але якби з'явився тоді хто-небудь, хто дозволив би собі зневажливо відгукнутися про основи сучасної культури, його негайно оголосили б аморальним або б посадили в божевільню...», так розмірковував Шестов, звісно, добре знаючи про середньовічну інквізицію («найбільш розумні серед метафізиків - католицькі інквізитори наслідували природу» [1, с. 127], цензуру всіх часів, репресії більшовизму і просте замовчування тих, хто думав не «як всі». Тоталітаризм ХХ століття, американський експансіонізм довели всьому людству, що «зло сили і сили зла» завжди знаходять собі жертви для виправдання «сучасної культури» (влади і порядку).

Отже годі «посміхатися наївності»! В котрий вже раз історія дає зрозуміти людині, що заради вільного і мирного існування на планеті треба або змінити свою сутність, або ж відмовитись від цього спотвореного світу ціною свого буття, сприйнявши нове мислення, заради якого Шестов обрав долю «одинокого філософа». І зважитись врешті-решт на принцип *sola fide*, який допоможе досягнути заключну тезу металогіки: це не існує тому, що воно колись буде існувати, - про бажаний світ слід не мріяти, його треба творити, і якщо він ще не існує, то лише тому, що людство ще не сягнуло межі, за якою майбутнє стає дійсністю. Європейський світ для української дійсності є «прийдешнім з майбутнього», але, як казав Шестов, «що все, що завгодно може виникнути із усього, що завгодно». Повірити в це замало, потрібна ще відповідальність за долю нації, але поки що ми йдемо на межі історичної мети і фатальності її втрати.

Таким відкривається нам бачення філософських інтуїцій Шестова, спрямованих на

відчуття справжніх та спотворених цінностей європейського життя. Є в них і своєрідна буття-привабливість, і є те, що викликає виправданий сумнів стосовно маніфестованої бездоганності західного способу існування у світі. Але ж чи збігаються оцінки мислителя тогочасної Європи з тим, що відбувається у ній зараз, з тим, що сприймається нами саме у площині шестовського адогматизму? Спробуємо дати відповідь у контексті сучасного європейського мислення.

Сучасна європейська спільнота виглядає мультикультурним утворенням, в якому рівноправно представлені культури корінних націй і асимільованих народів. Мультикультурність вимагає від європейців толерантно сприймати усі культурні явища суспільного життя незалежно від їхньої національної, етнічної чи расової форми виявлення, а тому мислення європейського населення набуває мультиментальної якості, тобто стає багатограним з точки зору сприйняття різноманітних цінностей і традицій, багатоаспектним з точки зору можливостей вибору стилю життя за власними уподобаннями. У такому соціальному середовищі виникає принципово нова модель розуму - трансверсального розуму, який докорінно відрізняється від метафізичного тотального і модернового плюрального розуму [2, с.295-318]. Трансверсальний розум - розум доби постмодерну, який засвідчує суттєві зміни у мисленні сучасних європейців, що відбулися у зв'язку з розширенням культурного простору і технологічної інтенсифікації життя. Але яке відношення все це має до шестовського адогматизму? Маємо відповісти однозначно - історико-філософське, бо саме європейські інтуїції Шестова і їхні сучасні проєкції висвітлили актуальну потребу у новому мисленні, яке б відтворювало нову парадигму розуму, адекватну сьогоденним реаліям буття. До того ж лінія філософування Шестова, в котрій дісенсус домінує над консенсусом, а плюральність думок, «розірваність» світу і знання стає надто помітною, збігається з головною інтенцією концепції постмодернізації Ф.Ліотара, в якій розвиток знання характеризується як переривчастий, катастрофний, парадоксальний [3, с.48].

Зухвалий вислів Шестова «треба перерити вбите і утопане поле сучасної думки... на кожному кроці, у випадку і без усілякого

випадку, ґрунтовно і безґрунтовно слід висміювати найбільш прийняті судження і висловлювати парадокси» є не чим іншим, як «постмодерністським рецептом» руйнування трансцендентного розуму, вже не здатного охоплювати сучасне проблемне буття з усіма його суперечностями. У цьому «рецепті» майже все стосується головних ознак постмодернізму [4,с.34].

З огляду на стан кризи в сучасному світі, Шестов мав рацію в тому, що «... у нас (у людства, - авт.) немає ні сил, ні даних для вирішення загальної проблеми» - проблеми подальшого існування людства. І це звучить як вирок трансцендентному розуму. В чому ж полягає сутність шестовського вироку? Підсумовуючи все, що написано філософом у «Апофеозі безпідставності», можна зробити висновок: не тільки існуючий розум, а й розум майбутнього, самотужки не спроможний впоратися з проблемами буття. Філософський розум повинен відмовитись від частини своєї царини у володінні мисленням людей на користь інших форм ментальності, навіть якщо вони містять елементи ірраціональності (як-то: віра, міфи, трансперсоналізм, паранаука тощо). Безумовно, поєднання усіх цих вимірів мислення не може відбуватися механічно, суперпозиційно або ж під тотальним впливом самого розуму. Чим керується суддя при винесенні вироку? «Потрібно, щоб «розум» теж мав запас своїх чистих ідей на всі випадки життя. Нехай він оцінює на власний, вільний розсуд, анітрохи не погоджуючись із прийнятими думками. І коли в нього вже немає ніяких інших підстав – нехай користується негативним методом: все, що стверджує здоровий глузд – помилкове, отже, має бути відкинутим... Він повинен на кожному кроці воювати з утилітаризмом і здоровим глуздом, поки не примусить людство покірливо платити собі повну данину»[1,с. 137].

Але у сучасних умовах, коли структура раціональностей докорінно змінилася, розум вже не в змозі «тотально» визначити їх. Тому деякі філософи слідом за П.Фейєрабендом проголошують скасування розуму на користь раціональностей, що знайшло своє відображення в гаслі «Прощавай, розум!» Але, як вважає німецький філософ-постмодерніст В.Вельш, таке передчуття є передчасним і дещо покvapливим. Він розглядає розум як «чисту здатність», котра вже не претендує більше на тотальність

і зняття всіх протилежностей. Розум не є раціональність, але він може стати здатністю до переходів між раціональностями. У цьому сенсі розум вже втратив свою абсолютну позицію, а його вісь зміщується з вертикальної до горизонтальної площини. Він не споглядає раціональність зверху, а здійснює перехід між ними. Тут виявляється його «чиста здатність» - незалежність від всіляких змістових принципів. Уся діяльність розуму сьогодні полягає у здійсненні переходів від однієї форми раціональності до іншої (властивість, яку Дельоз і Гваттари назвали «номадичністю», від грецького *nomades*, - кочівники). Він перетворився із статичного, принципового розуму в рухомий і динамічний. Враховуючи цю здатність розуму, яка була притаманна йому і вийшла зараз на передній план, В.Вельш називає такий розум поперечним або трансверсальним (*die transversale Vernunft*) [5,с.13].

То у чому ж виявляється нова структура раціональності, яка потребує докорінної зміни парадигми розуму? На думку Вельша, вона визначається трьома чинниками: плюралізацією, переплетінням (зв'язками гетерогенності) та безладдям. У свою чергу, існують два типи плюралізації: 1) плюралізація як диференціація (пізнавальна, морально-практична, естетична раціональності) і 2) плюралізація, яка пов'язана з появою усередині раціональностей різних парадигм і концепцій (парадигмальна плюралізація). Якщо для першого типу мова ще може йти про можливість якої-небудь упорядкованості, то у другому - «порядок» у класичному варіанті практично відсутній.

Раніше в основному розглядався перший тип плюралізації. Головну задачу сьогодні Вельш вбачає в напрямку поглядів на парадигмальну плюралізацію. Різні парадигми по-різному визначають як свою внутрішню конфігурацію, так і зовнішні кордони своїх інтересів. Це впливає на самі кордони, кількість і форми сусідніх парадигм. Наприклад, якщо розглядати пізнавальну парадигму з точки зору пояснення її відмінностей від інших, то очевидна чітка межа з естетичною та етичною парадигмами. Якщо завданням когнітивних операцій визначити лише аналіз загальних структур і встановлених відношень, то коло його компетенцій скоротиться, оскільки відпаде усе, що пов'язане з подіями. Якщо додати до когнітивних операцій коло висловлювань про некогні-

тивні феномени, то естетика і етика перетворюються в субпредмети процесу пізнання.

Таким чином, відмінності у підходах до тієї чи іншої парадигми можуть потенціально змінювати усю палітру раціональності. Згідно з міркуваннями Вельша, саме плюралізація породжує головний радикальний момент у полі раціональності, а типи раціональності є лише вторинними як великі групи, що виникають внаслідок плюралізації парадигм і існують завдяки схожостям.

Другим чинником, що визначає сучасну раціональність, є переплетіння парадигм. Поряд з плюралізаційними процесами для парадигм існують ще їхні переплетіння між собою, які виникають за рахунок зв'язків однієї внутрішньої структури з елементами іншої. Наприклад, універсально-прагматична парадигма моралі спирається на цілий ряд антропологічних, мовних, теоретичних елементів, які обґрунтовані в інших парадигмах.

Третім чинником раціональності є безладдя як результат конфліктів парадигм, які дають різні відповіді на питання. Безлад посилюється переплетінням, внаслідок чого поле раціональності як на мікро-, так і на макрорівнях перетворюється в сферу раціонального безладдя.

Трансверсальний розум слід вважати центральною формою здійснення розуму взагалі. Він характеризує розум як такий по суті. Можливо, що трансверсальний розум не є всім розумом, але в усіх відношеннях він утворює його модус підґрунтя. Він зобов'язаний надавати своєму розгляду та інтегрувати у свою концепцію життєво-земні, антропологічні, культурологічні і специфічні для часу горизонти, в яких відображена множина «щоденного», усього, що відбувається в світі. Такий розум здатний відтворити якісно нову конструкцію (структуру) раціональності, в якій би поєднувалися на засадах раціональної справедливості філософія, релігія і наука - так званий інтегральний раціоналізм [6, с. 165]. Та хіба ж не цю думку висловлював Шестов у передмові до своєї праці «На терезах Іова», що видно вже із самої назви передмови - «Наука і вільне дослідження»? [7, с.21]. Філософ був впевнений в тому, що «вільне дослідження» неможливе без незалежного філософствування, наукових фактів і суверенної віри. Наука не повинна займати панівного становища в пізнанні світу, вона

зобов'язана діяти у межах своїх раціональностей, не зазіхаючи на царини філософії і релігійної віри. Поєднання можливе на підґрунті трансверсальності думки, але це вже зовсім інша культура мислення. У даному випадку продуктоутворчим матеріалом для формування підвалин трансверсального розуму міг би стати адогматизм Шестова, бо його заклик до «порядку зовні і найповнішого внутрішнього хаосу» є дійсно принципом, який збігається з відношеннями між сучасними групами і типами раціональностей.

Отже можна стверджувати, що морально-етичні засади для Шестова і Вельша збігаються. Але, якщо Шестов викриває слабкість трансцендентного розуму шляхом оригінальної побудови дискурсу, шляхом накопичення критичного потенціалу в окремих сюжетно-тематичних фрагментах впродовж усього тексту своїх творів, то Вельш будує концептуальну схему, згідно з якою він виводить розум з подвійного глухого кута: з пастки тотальності автономного розуму і з безвиході самовідмови (поразки) на користь множини раціональностей (останнє має місце в радикальному постмодернізмі, наприклад, у Ліотара). У Шестова викристалізовується каркас адогматичного мислення, у Вельша - сплітається і переплітається мережа (ризом) трансверсального (динамічно-номадичного) мислення, нервом якого є сполучення протилежностей (Гваттарі). Та і Шестов весь час розглядає різноманітність альтернатив (філософських, наукових, релігійних, літературних, просто побутових) в їхньому ризоматичному переплетінні, в якому жодного разу автономний розум не досягає абсолютної межі здорового глузду або якоїсь типової раціональності. Цілком природною може бути порада: якщо хочеш зрозуміти, що таке трансверсальний розум, познайомся з адогматизмом Шестова. Дійсно, адогматизм і трансверсальність - поняття онтологічного значення, хоча вони і набули його різними шляхами і в різний час.

А ось як Вельш відтворює зміст поняття трансверсальності: «Трансверсальність - навіть якщо вираз з'являється побіжно - означає по суті лейтмотив нового мислення. Там, де множина стала сутністю, і хоча не може бути останнім словом, де скоріш за все необхідно визнати також і зв'язки, трансверсальність стає фокусом рефлексії»[8, с.24].

Якщо керуватися засадами парадигми Вельша стосовно змісту і форми сприйняття адогматизму Шестова, то вдається помітити онтологічну дуальність (двоїстість): адогматизм виглядає як невід'ємне доповнення до сфери впливу трансверсального розуму і по суті збігається з ним у вигляді нового мислення сучасності (вся множина фрагментів адогматизму піддається охопленню гетерогенними когнітивно-виразними зв'язками і структурована зрозумілими ментальними переходами, хоча доволі часто у вигляді суперечностей, альтернатив і парадоксів); у свою чергу, трансверсальність надає легітимність (філософський статус-кво, що визнається) адогматизму через радикальну потребу в розгляді різних аспектів поєднання протилежностей. Ідеологічно трансверсальність наближується до адогматизму через таке поняття як «ризом» (Rhizom), яке для Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі стало ключовим словом в розробці нової моделі мислення [9, с. 102]. «Ризомом» в ботаніці називають своєрідний тип кореня. Мова йде про стебловий орган, який приймає форму повзучого кореня, часто значної довжини, причому відгалуження комплексу, які знаходяться на поверхні, можуть знову рости назад і утворювати нові корені в ґрунті. Більш старі частини відмирають у тій же кількості, що й утворюються нові, тож ризом через декілька років стає цілком іншим. Він - з багатьма розгалуженнями і багатьма побічними коренями - у цілому має характер мережі або павутиння.

Дельоз і Гваттарі узріли в ризоматичній структурі аналогію для сучасного типу мислення. Ризоматичне мислення здатне виконати те, що кристалізувалося в останній час як розумово-теоретичне побажання - сполучити між собою відмінності і переходи, наприклад, як поєднуються в один комплекс бульвар, проспект, площа з зупинкою (станцією) метро за допомогою підземного переходу. До ризому відноситься те, що кожна довільна точка може бути сполучена з кожною іншою, тому ризом постійно утворює «мережу», «павутину» (найсучасніший приклад - це Інтернет, який не тільки автономно відтворює модель ризому, але і морфологічно-генетично «підкорює» собі мислення користувачів, що не безпідставно продемонстровано у відомому фільмі «Матриця».

Саме через поняття ризому, яке передбачає «мислити різноманіття, що йде поряд

зі сполученнями» і «сполученнями протилежностей», є вихід на адогматичне мислення - виконувати однаково парадоксальне завдання: зводити разом можливе і неможливе, «підривати накатані горизонти», «виділятися критичною пильністю у відношенні до чогось самоочевидного і samozрозумілого і готовністю діяти на межі з невирішуваним». В цьому сенсі адогматизм набуває аспектного значення (Хюбнер) відносно парадигми трансверсального розуму, тобто, він одночасно може бути і трансверсальною складовою як відмінність загального типу мислення, і переходом до суто ризоматичного мислення у якості «парому», що сполучає два ментальних «береги», не схожих між собою: монізм і плюралізм (формулу «Плюралізм = Монізм» не слід розуміти буквально, в сенсі простого ототожнення, а треба сприймати її в якості ознаки того, що відмінність як і єдність може лише тоді розумітися задовільно, коли кожне з них міститиме у собі свій протилежний полюс, не знімаючи його).

Якщо адогматизм дає поштовх, імпульс для народження думки, то трансверсальність визначає її топологію у ментальному просторі, подальшу конфігурацію траєкторії її руху і розвитку.

У сучасних умовах «природна політика» витісняється так званими політтехнологіями, які здійснюються на тлі застосування «крайніх засобів». Проте політтехнології існували завжди поряд з боротьбою за владу, в якій дійсно таки «важливо не те, що буває насправді, а те, що впливає на натовп». А на натовп, як відомо, впливають дві речі - сила і навіювання. Останні за певних умов стають переконаннями і це звичайно враховують політтехнологи у своїх проектах.

Шестов не був ні політиком, ні політтехнологом, його кредо - філософія, «завдання якої не заспокоювати, а бентежити людей». Мабуть тому він ставився до переконань двоїсто: то наголошував на їхній важливості, то вважав, що «переконувати людей і нудно, і важко, і врешті решт, навіть не потрібно». Що це? Знову суперечність чи все ж таки ризоматичність трансверсального розуму? Щоб відповісти, знову звернемося до думок мислителя: «А метафізичні ідеї, які мрійливо сподіваються розумними доводами підкорити світ і людей, ніколи не доб'ються панування. Якщо вони хочуть панувати, нехай звернуться до більш

дієвих способів переконання». «Готовність покинути одні переконання заради інших насамперед знаменує абсолютну байдужість до всіх переконань. Але нам, людям, які здавна воюють із усякою постійністю відродно спостерігати легковажність молоді... І тоді почнуть жити без ідей, без заздальгідь поставлених цілей, без передбачень, цілком покладаючись на випадок і власну винахідливість. Потрібно і це спробувати!»[1, с.127-128].

Тож перед нами різноманіття думок філософа про переконання, яке таки може і збентежити будь-кого, якщо керуватися «проповідями або силогізмами». Але ж знову маємо засвідчити і в цьому випадку наявність множинного поєднання всіх згаданих думок Шестова стосовно переконань, враховуючи «місцезнаходження» переконань - свідомість людини, яка топологічно сполучає будь-які переконання і думки стосовно них у так звані «новоутворення», які М.К.Мамардашвілі пов'язував з проблемою детермінації форм усвідомлення: «Вони (механізми новоутворень — авт.) працюють на різних рівнях і сферах свідомого життя, на різних вузлах сплетінь його формацій, що між собою поєднуються і дають певні системні ефекти, дія яких у наших головах виступає для нас як щось винайдене або пов'язано вигадане нами у підчерепному просторі голови і відчуттях оргалів чуття, які нею усвідомлюються і їх співвідношень з об'єктами дійсності»[10, с.88-89].

Тепер повернемося до того, з чого почали: сучасна мультиментальна європейська спільнота є колиською розуму, що тільки-но народжується - трансверсального розуму. І сталося так, що в його «ембріоні» знайшли своє місце «стовбурові клітини» шестовського адогматичного мислення. Але ж всім відомо, якими чудодійними властивостями наділені ці «клітини»! Ми переконалися, що філософські чарунки адогматизму здатні «вирощувати» новий «орган» (термін Мамардашвілі) мислення - ризом, який є не тільки структурно-семантичним відображенням динаміки мислення, його процесуальності, а і формою мислення взагалі: мисленням в категоріях монізму і плюралізму одночасно, в чому і полягає неперевершена творчість Шестова. Він мислив трансверсально, а це в той час було викликом кантівському розуму, це бентежило не тільки тогочасних інтелектуалів, це бентежить і багатьох наших

сучасників. Та облишимо емоції, адже мова йде про розум, який зобов'язаний бути стриманим. Проте Шестова така «етичність» розуму не влаштовує: «для філософських засновків пошукаємо інші джерела: час відкрити вільний шлях пристрастям навіть у сферу метафізики». І на цій хвилі емоційного піднесення мислитель «благословляє» розум: «нехай він цінує власним, вільним узрінням, аніскільки не враховуючи прийняті думки». За Шестовим, автономний розум має діяти в будь-яких умовах і ситуаціях навпаки відносно того, «як має бути». Але ж це вже бачення суверенітету трансверсального розуму!

Існує надзвичайно важлива потенція адогматизму, яка може бути втілена і актуалізована в надрах трансверсального розуму, - це його ментальна здатність викликати процес «клонування» самого себе шляхом специфічної модифікації ризоматичної організації мислення. Така модифікація має назву «мімесіс» (подвоєння, повторення). Зрозуміло, у тому випадку, коли в основу сприйняття протилежностей покласти аристотелівську модель, то отримаємо ризоматичне сполучення опозиційних уявлень: «клон» адогматичного мислення матиме тривіальний вигляд (на кожне «так» відповідь буде «ні» і на кожне «ні» - «так»). Саме ця примітивна версія інтерпретації логіки філософування Шестова сприймається деякими дослідниками його творчості як суцільна парадоксальність або ж всеохоплюючий нігілізм [11, с.5-6, 12, с.129-143].

Але можна сприймати протилежності і суперечності з позицій «виявлення» і «відкриття» вже існуючого. Прихованого. Така модель ризому справляє враження сполучення «паралельних світів» і вона заздальгідь може вважатися неоднозначною: з одного боку, вона фізично наукова, з іншого - релігійно містична. Причому, суперечність, яка тут здається існує, вирішується в схожості наукового і містичного виявлення: один світ містить два - актуальний світ дії (подій) і розшукуваний світ - проекція.

Ці два світи майже завжди присутні в уяві Шестова - актуальний світ (світ розуму) і розшукуваний світ (світ віри). Ці світи неодноразово подвоюються, повторюються мисленням самого філософа, внаслідок чого з'являється «клон-копія» адогматизму - «розумна віра» (інакше - «віруючий розум»). Але поки що він може існувати як віртуальна реальність. Взага-

лі то кажучи, віртуальна реальність, як би проти неї не повставали прибічники класичного бачення буття, опановує все більший ареал людського існування (телебачення, Інтернет, імітаційне створення уявних світів наукового та розважального характеру - це лише деякі аспекти застосування технологій віртуальної реальності).

Найсуттєвішою властивістю віртуальної реальності (і це є її іманентним модусом існування) слід вважати симуляційність людської свідомості: ілюзія реальності і реальність ілюзії у віртуальному світі, попри те, що він таки ірреальний, зливаються в одному відчутті персоніфікованого перебування в удаваному локусі «тут і зараз». Механізми маніпуляції свідомістю людини, які застосовуються при створенні того чи іншого типу віртуальної реальності, будуються на глибокому вивченні всіх сфер людської життєдіяльності, а тому носять універсальний характер. Міф і Логос, які весь час філософи намагалися розвести по різні полюси мислення, знову поєдналися в купині віртуальності. І те, що, на перший погляд, здавалося суто технологічною проблемою удосконалення сприйняття оптичного зображення і сцени, обернулося фундаментальним онтологічним зсувом Розуму до Віри через трансцендентальне (як «можливість розуміння буття», Хайдеггер) наближення Логоса до Міфу. Це є кардинальний злам в історії людства як вічної драми «бунтівного розуму і страждаючої віри».

Ось чому розвиток парадигми трансверсального розуму пліч-о-пліч з адогматизмом шестовської філософії відкриває принципово нову перспективу перебудови, а, можливо, і ґрунтовної зміни, людського буття. «Важливо пам'ятати, що влада належить тому, хто тримає на терезах Буття рівновагу світів видимих і невидимих»[13,с.430].

ЛІТЕРАТУРА

1. Лев Шестов. Апофеоз безпідставності: досвід адогматичного мислення. Переклад з російської Володимира Петрушова. Харків.:Видавець Савчук О.О., 2012.
2. Wolfgang Welsch. Unsere postmoderne Moderne. - 5. Aufl. - Berlin: Akad. Verl., 1997.
3. Новиков К.Е., Счастливцев Р.Д. Специфика философской интерпретации // Вопросы философии. - 1999. - №11.

4. Ярошевец В.І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму. - К.: Знання України, 2004.

5. Абашник В.А. Понятие «знание» и «справедливость» в немецком идеализме и постмодернизме (Шад - Лиотар - Вельш) // Культура у філософії ХХ століття: Матеріали 1У Харківських міжнародних Сковородинівських читань. - Харків, 1997.

6. Петрушов В.М. Интегральный рационализм как методологическая основа синтеза философии, науки и религии // Проблема рациональности наприкінці ХХ століття. - Харків, 1998.; Петрушов В.М. Европейський адогматизм: історико-філософська ретроспектива, сучасні інтенції. Харків, 2007.

7. Шестов Л. На весах Иова. Соч. В двух томах. - М.: Наука, 1993. - Т.2.

8. Вельш В. Трансверсальность. Трансверсальный разум и разум вообще // Культура у філософії ХХ століття: Матеріали 1У Харківських міжнародних Сковородинівських читань. - Харків, 1997.

9. Вельш В. Жиль Делёз или гетерогенность и соединение // Проблема рациональности наприкінці ХХ століття: Матеріали У Харківських міжнародних Сковородинівських читань. - Харків, 1998.

10. Мамардашвили М.К. Классический и неклассический идеалы рациональности. - М.: Лабиринт, 1994.

11. Таранов С.В. Лев Шестов як історик філософії. - К.: ЦГО НАН України, 2004.

12. Мотрошилова Н.В. Парабола жизненной судьбы Льва Шестова // Вопросы философии. - 1989. - №1.

13. Малявин В. Заклинание призраков // Семиотика страха. - Москва. Русский институт: Изд-во «Европа», 2005.